

ТРУДОВА МІГРАЦІЯ МОЛОДІ ЯК ФАКТОР РУЙНУВАННЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ

У статті розглянуто основні причини трудової міграції серед молоді, встановлено як внутрішні, так і зовнішні чинники, які спонукають до трудової міграції, а також її вплив на формування та ефективне використання трудового потенціалу. Визначення позитивних та негативних наслідків трудової міграції для України та молоді, яка залишає межі країни, що призведе до втрати трудового потенціалу.

Ключові слова: трудовий потенціал, трудова міграція, трудова еміграція, молодь, бідність.

В статье рассмотрены основные причины трудовой миграции среди молодежи, установлено как внутренние, так и внешние факторы, которые побуждают к трудовой миграции, а также ее влияние на формирование и эффективное использование трудового потенциала. Рассмотрение положительных и негативных последствий трудовой миграции для Украины и молодежи, которая покидает пределы страны, что приводит к потере трудового потенциала.

Ключевые слова: трудовой потенциал, трудовая миграция, трудовая эмиграция, молодежь, бедность.

The article describes the main causes of labor migration among young people, set both internal and external factors that encourage labor migration, as well as its influence on the formation and the efficient use of labor potential. Consideration of the positive and negative consequences of migration for the Ukraine and young people who leave the country, which leads to loss of labor capacity.

Key words: labour potential, labour migration, labor emigration, young people, poverty.

Постановка проблеми. Зайнятість, безробіття і міграція населення – найважливіші показники використання трудового потенціалу у видах економічної діяльності країн та їх регіонів. Трансформаційні процеси в економіці зумовили активізацію територіальних переміщень населення, тобто міграційних процесів, які стали окремим і специфічним фактором формування національного та регіональних ринків праці. Міграційні процеси населення впливають на розвиток трудового потенціалу, оскільки суб'єктами міграції є переважно люди з високою працездатністю. Отже, в місцях їх виїзду відбувається зменшення чисельності й погіршення якості структури трудових ресурсів. Характер впливу міграційних потоків на демографічну ситуацію і трудові ресурси залежить як від кількісного, так і від якісного складу мігрантів, які мають безпосередній вплив на трудовий потенціал як країни вибуття, так і країни, що приймає мігранта.

Глобалізаційні процеси, сучасності, розширюючи відкритість національних економік, обумовлюють особливості використання всіх ресурсів, стимулюють розвиток факторів виробництва та їх оптимальний перерозподіл між країнами. Формування глобальних

ринків товарів і послуг дозволяють побачити розрив між рівнем виробництва і добробуту громадян країн з різним рівнем економічного розвитку. Інвестиції спрямовуються підприємцями в ті країни, де вони приносять найбільший прибуток, а трудові ресурси (працівники) самі переміщуються в країни з кращими умовами праці і життя.

В Україні зовнішня трудова міграція сформувалася в умовах високого рівня безробіття, обмеженої можливості офіційного працевлаштування, вимушеної неповної зайнятості з одного боку, також низького рівня оплати праці та, як наслідок, бідності працюючого за найом населення. Тому в країні спостерігається тенденція щодо розширення міграції задля задоволення потреб у працевлаштуванні та покращення власного добробуту. Отже, дослідження проблем зовнішньої трудової міграції в Україні за умов глобалізації світового господарства є актуальним і практично значущим.

Особливо актуальним є дослідження еміграції молоді, тобто населення у віці від 14 до 35 років, адже сьогодні за кордоном працює велика кількість молодих українців, які залишають Україну в пошуках робочих місць, та власних життєвих перспектив.

Аналіз досліджень і публікацій. Міграційні процеси розглядаються в працях багатьох вчених: Е. М. Лібанової, С. В. Башкірова, О. А. Малиновської, Н. А. Богоєва, Н. С. Власенко, Н. В. Григоровича, Е. П. Плетнева, Д. В. Колесова, Д. Массей та інших [9, с.184].

Виклад основного матеріалу. Міжнародна міграція висвітлює усі проблеми глобалізації: збільшення диференціації країн за соціально-економічним розвитком, зростання конкуренції на національних ринках праці, посилення тиску на іммігрантів з боку роботодавців. Потoki міграції з кожним роком зростають і охоплюють майже усі країни. Розвитку такої міграції сприяє також висока швидкість розповсюдження інформації, сучасні засоби зв'язку між організаціями та людьми з різних країн, швидкий розвиток пасажирських сполучень і засобів комунікації.

Особливостями сучасної міграції слід вважати: багатовекторна спрямованість – відбувається часткова переорієнтація нових індустріальних країн з ролі донорів мігрантів на роль країн, які приймають емігрантів, розширюється еміграція з країн Східної Європи та постсоціалістичних країн, створюються нові центри тяжіння для робочої сили; збільшення питомої ваги, мігрантів у загальній кількості працездатного населення; зростання її нелегальної складової; хвилеподібний характер розвитку [7, с. 84]. Характерним стає такий процес: спочатку виїжджають емігранти-піонери, які закріплюються в новій країні (влаштовуються на роботі і знаходять житло). Потім до них приїздять родичі, друзі, колеги – хвиля еміграції збільшується, поширюється, але через деякий час вона спадає. Далі процес повторюється. Сучасна трудова міграція представляє собою не епізодичні хвилі, а набула постійних та багатоманітних форм.

Рішення щодо міграції приймають люди, тому вона, перш за все, зумовлюється особистими мотивами. Проте, якими б не були ці мотиви, трудова міграція – явище економічне, бо викликана бажанням знайти нову роботу та заробіток за кордоном.

Причини масового відтоку молодого населення з України різні. В основному трудовою міграцією з України прийнято пояснювати складнощами працевлаштування та низьким рівнем матеріального становища. В плані історичному розвитку еміграції молоді в пострадянській Україні, залежно від причин, які її спонукають, можна виділити як мінімум два етапи. Так, на початку 90-х до виїзду на заробітки закордон молодь штовхала системна криза виробництва зупинка підприємств, затримки заробітної плати, масове безробіття. То відносно благополучні 2000 роки проблема забезпеченості робочими місцями стоїть вже не так гостро, тому основними причинами стоїть бажання підвищити свій рівень життя, отримання більш високої заробітної плати, а також пошук можливостей професійної самореалізації.

У структурі робочої сили України сформувався багатомільйонний контингент осіб, для яких трудова міграція вирішує проблему зайнятості й першочерговим джерелом доходів.

Трудова міграція молоді негативно впливає на демографічну, соціальну й економічну ситуацію в Україні. Головними причинами, які змушують українську молодь залишати свої оселі в пошуках кращого життя, є економічні. Низький рівень заробітної плати, труднощі з працевлаштуванням, нестабільність розвитку української економіки, яка в останні роки посилюється. За даними дослідження Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України «Зовнішня трудова міграція населення України», основною причиною виїзду за кордон 6 з 10 мігрантів є низький рівень оплати за відповідну працю в Україні [6, с. 10].

Експерти називають різні цифри українців, які вибули за кордон з метою працевлаштування: вони коливаються в межах від 1,5 до 4 млн осіб, (станом на 1 січня 2013 р.), та до 34,1 % економічно активного населення України працездатного віку. Згідно з даними згаданого цього дослідження від початку 2008 р. до 2013 р. за кордоном працювали 1,5 млн мешканців України, з яких майже 1,3 млн перебували поза межами держави з метою трудової діяльності від початку 2013 р. Молоді люди, які брали участь у трудових міграціях протягом останніх 3,5 року, складають близько 5,1 % населення України працездатного віку, а за останні 1,5 року – 4,4 %. Майже половина всіх трудових українських мігрантів перебуває в країнах Європейського Союзу. Переважна більшість їх – в Італії (13,4 %), Чехії (12,8 %), Польщі (7,4 %), Іспанії (3,9 %) та Португалії (3 %). Такий розподіл трудових мігрантів пояснюється, зокрема, прагненням знайти краще оплачувану роботу в країнах зі спорідненою ментальністю і релігією [8].

Майже кожний четвертий планував поїздку з наміром працевлаштування вперше або повернення на роботу. Серед студентів таких – близько 70 %. Українська молодь хоче поїхати за кордон переважно з метою заробітку – на відміну від росіян та азербайджанців, які розглядають закордонні поїздки як можливість отримати культурний досвід чи здобути освіту. Такими є результати порівняльного аналізу молоді трьох країн, який в Україні проводили соціологи з Фонду «Демократичні ініціативи». Вони відзначають, що українська молодь більше, ніж у Росії чи Азербайджані, незадоволена своїм фінансовим становищем і ситуацією на ринку праці. За даними цього дослідження, серед молодих українців 65 % виявили бажання поїхати за кордон саме для працевлаштування, ще 14 % не виключають, що можуть назавжди залишити свою батьківщину [1, с. 7]. Економічні та соціальні наслідки еміграції молоді з України мають свої позитивні й негативні сторони. До позитивних можна віднести: додаткове спрямування в економіку України значних фінансових потоків; зниження напруження на українському ринку праці та зменшення зареєстрованого й

прихованого безробіття; розширення можливостей зайнятості для економічно активного населення України. Але негативні наслідки процесів трудової міграції молоді, на сьогодні превалюють над позитивними. Серед них: вплив здебільшого молодих людей на роботу за кордон, що призводить до від'ємних демографічних наслідків для України. Мігрантський спосіб життя призводить до руйнації українських молодих сімей – ще ніколи в Україні так гостро не стояла проблема соціального сирітства, а сьогодні понад 200 тис. дітей сучасних українських «гастарбайтерів» позбавлені батьківського піклування [1, с. 8].

Вплив молоді спричиняє негативні демографічні наслідки, як-от руйнацію сімейних пар через несприятливу для народження й виховання дітей специфіку «мігрантського» способу життя. Ще більш складною сімейною проблемою є виховання дітей мігрантів, залишених в Україні, особливо у випадках тривалої відсутності обох батьків. Отже, практично половина дітей не отримує належного догляду з боку батьків, бо виховують їх бабусі-дідусі, або вони під опікою інших родичів. Це трагічно, бо сьогоднішня молодь – це майбутнє. Якою воно буде і як влаштуватиме своє життя – в першу чергу залежить від батьків.

Переважну частину сучасної трудової еміграції молоді з України становлять заробітчани, які потребують як організаційно-правової, так і гуманітарної допомоги. Дальшого вдосконалення потребує механізм нормативно-правового регулювання національної діаспори, а саме – забезпечення соціальних та гуманітарних прав трудових мігрантів.

Об'єктивно можна поділити мігрантів на дві групи: на робітників низької кваліфікації і найвищої кваліфікації. Робітники першої групи займають неprestижні робочі місця з важкими умовами праці і низькою кваліфікацією та мінімальною заробітною платою. Таких мігрантів ефективно залучають на підсобні роботи в будівництві, сільському і домашньому господарствах тощо. Економіка багатьох розвинутих держав традиційно використовує таких робітників вже тривалий час, і ефективність функціонування цих секторів економіки суттєво і все більше залежить від притоку мігрантів. Без них стає неможливим нормальний виробничий процес, а іноді просто нормальне повсякденне життя. Наприклад, у Франції емігранти складають 25 % всіх зайнятих в будівництві, 30 % в автомобілебудуванні. У Бельгії вони складають половину всіх шахтарів, в Швейцарії – 40 % будівельних робочих [4]. Саме до цієї групи належать українські мігранти. Так, чоловіки переважно займають в будівництві в Чехії, Росії, Португалії, Угорщині. В Польщі та Іспанії в основному вони працюють у сільському господарстві, а в Італії – прислугою. Українські жінки мають роботу за кордоном в якості домашньої прислуги (в Італії, Португалії, Іспанії), будівельників (в Угорщині, Чехії, Росії), у сільському господарстві (в Польщі та Іспанії), у готелях та ресторанах (в

Іспанії та Чехії) [2, с. 19]. Виїжджає частина трудового потенціалу, в тому числі висококваліфіковані працівники, які згодом втрачають свої професійні навички, оскільки за кордоном виконувана ними робота часто носить примітивний та неprestижний характер.

Саме такі тенденції демографічного розвитку прогноуються в Україні. Очікується, що до 2050 р. чисельність населення скоротиться на 10 млн осіб, збільшиться частка українців пенсійного віку (від 65 років і старше) з 14 % до 20,5 %. За цих умов працездатне населення буде змушене забезпечувати їм підтримку. До того ж майже половину населення становитимуть люди віком старше 45 років, що негативно впливатиме на його міграційну мобільність в майбутньому [4]. Зараз середній вік українських мігрантів коливається біля 35 років, питома вага молоді у загальній структурі трудових мігрантів з України складає 43,6 % (2013 р.). За статусом зайнятості молодь найчастіше працює в якості найманих працівників на підприємствах, в установах (48,6 %) або в якості найманих працівників у домогосподарствах окремих громадян (36,3 %). Питома вага самозайнятих складає 11,9 %, а організувати власну справу вдалося лише 3,2 % молоді [4].

Найчастіше молоді люди називають три основних причини, що впливають на їх міграційний вибір: економічні, фінансові, соціально-культурні. Набагато рідше вони вказують на політичні і національні причини. На формування міграційних настанов української молоді впливають передусім фінансові причини: вони вважають, що за кордоном вони зможуть заробляти більше. Такої думки дотримуються 51,5 % молодіжного контингенту. Про вплив економічних причин (відсутність фінансування галузі, в якій працюють молоді українці, безперспективність економіки країни в цілому) свідчать 48,5 % української молоді. Рідше вони називають соціально-культурні причини (кращі умови життя, вищий рівень культури тощо). Про їхній вплив на формування міграційних настанов та планів говорять ще 39,7 % молодих співвітчизників. Про можливість кар'єрного росту згадують ще 23,5 % цього контингенту. Ще 17,6 % молодих українців указують на вплив сімейних причин (за кордоном проживають їх родичі) на їх міграційний вибір [3].

Висновки. Отже, можна зробити висновок про те, що окрема людина, що володіє якостями робочої сили, становить у сукупності основу трудових ресурсів. Тобто людина, зі своїми здібностями і можливостями до праці займає певну нішу в штучному середовищі безпосереднього виробника. Втрата потенціалу трудових ресурсів це зниження трудової активності, зменшення чисельності, трудова міграція – все це зумовлює формування нового поділу праці, коли мігранти задовольняють потребу у трудових ресурсах багатьох секторів економіки інших країн. Низько кваліфіковані мігранти ефективно використовуються на роботах, що не потребують високої кваліфікації.

Трудова міграція висококваліфікованих спеціалістів сучасних професій в умовах діяльності практично не знає національних меж, забезпечує підвищення ефективності їх роботи. Отже, міграція стимулює перерозподіл трудових ресурсів на користь країн, які мають динамічне економічне зростання, веде до концентрації активного населення, особливо молоді, в промислово розвинутих країнах, сприяє підвищенню росту професійного рівня і доходів мігрантів. Для світового господарства перелив трудових ресурсів забезпечує їх найефективніше використання, сприяє зростанню світового сукупного продукту і підвищенню рівня добробуту населення. Країна може залишитися без висококваліфікованого працівника, мігранти не беруть участь у формуванні національного доходу та сплати до різних соціальних і пенсійних фондів. Тим більше, якщо молодь нелегально працює в країні, вона стає незахищеною від знущань з боку роботодавців. Відсутність належного медичного обслуговування для нелегальних мігрантів також є негативним наслідком. Тому, на нашу думку, в першу чергу влада повинна звернути свою увагу на

працевлаштування молоді, тобто здійснити таку економічну політику, при якій би студенти-випускники змогли без проблем влаштуватись на добре оплачувану роботу, молоді сім'ї матеріально забезпечити себе та своїх дітей, адже молоде покоління це майбутнє нашої країни.

Отже, оскільки за кордон виїжджають переважно молоді люди, це не може не позначитися негативно на трудовому потенціалі населення. Можна виділити основні негативні наслідки трудової міграції: по-перше, виїжджає більша частина трудового потенціалу, в тому числі досвідчені висококваліфіковані працівники, які погоджуються на просту роботу і втрачають свій професіоналізм; по-друге, набувають масштабного характеру соціальні наслідки, зокрема: розпадаються молоді сім'ї, де діти залишаються без одного із батьків; мігранти, працюючи нелегально, не отримують належної медичної допомоги; через тяжкі фізичні навантаження і некомфортні побутові умови втрачають власне здоров'я, що призводить до зниження рівня народжуваності, а це призведе до руйнування трудового потенціалу в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гайдучський А. П. Економічні та соціальні передумови міжнародної міграції населення / А. П. Гайдучський // Економіка та держава. – 2011. – № 7. – С. 7–12.
2. Гнибіденко І. Проблеми трудової міграції в Україні та їх вирішення / І. Гнибіденко // Економіка України. – 2005. – № 4. – С. 19–21.
3. Державна міграційна служба [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dmsu.gov.ua>.
4. Державна служба статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
5. Малиновська О. А. Безпека та міграція: взаємозв'язки та взаємовпливи / О. А. Малиновська // Стратегічні пріоритети. – 2011. – № 2. – С. 143–149.
6. Ростова Л. Трудовій міграції – цивілізоване обличчя / Л. Ростова // Профспілки України. – 2010. – № 5. – С. 10–11.
7. Ромашенко Т. Актуальні проблеми сучасної української трудової еміграції / Т. Ромашенко // Економіка України. – 2007. – № 8. – С. 84–89.
8. Статистичний щорічник України за 2013 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua/zbir_k.htm.
9. Трохимець О. І. Еміграція наукових кадрів України та шляхи її мінімізації / О. І. Трохимець // Держава та регіони. – 2009. – № 3. – С. 184–189.

Рецензенти: Гавеля В. Л., д. філос. н., професор.
Фесенко А. М., к. іст. н., доцент

© Чорна В. О., 2014

Дата надходження статті до редколегії 05.05.2014 р.

ЧОРНА Вікторія Олександрівна – викладач кафедри соціології Чорноморського державного університету імені Петра Могили.

Коло наукових інтересів: соціологія міграційних процесів.